

10. Stolbov, V.V. (1982), *Istoriya rozvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta: Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh institutov po spetsial'nosti № 2114 «Fizicheskoe vospitanie» [History of development of physical culture and sports: Textbook for students of pedagogical institutes in the specialty № 2114. «Physical education»]*, Moscow, pp. 1-38.

Erichева T., Palienko O. Preparations of teachers of sport for savins and reinforce the healthy of pupils in historical aspect.

Purpose of writing the article: to substantiate the need to comprehend the training of teachers of sport to preserve and strengthen the health of pupils, based on the historical aspect.

The methodology of research is based on the principles of historicity, objectivity and system analysis of facts and events.

Great concern appears when we talk about the healthy of young generation.

An important role in preserving and strengthening the health of students is given to the teacher.

The article covers the history of the training of teachers of physical education. The study plans are analyzed according to which the training of specialists was carried out at different periods of development of society.

An attempt was made to discover disciplines whose study would contribute to the development of healthy lifestyle habits in pupils.

The results of there search made it possible to find that the training of specialists in physical education was carried out from the middle of the XVIII century. The analysis of study plans has shown that disciplines for which sport teachers were trained is the basis for the education of a healthy personality. Teacher training, physical education, conservation and health promotion, study plans.

Key words: *preparation of teachers, physical education, preservation and strengthening of health, curricula.*

Одержано 18.02.2018.

УДК 94:339(477.4:4-11) «190»

**Тетяна Соловійова,
Олеся Ткаченко
(Переяслав-Хмельницький)**

ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

У статті, на основі аналізу архівних матеріалів та наукової літератури, висвітлено торговельно-економічні відносини Правобережної України в контексті історії Центрально-Східної Європи. Проаналізовано геополітичне становище Правобережжя, зростання товарності сільськогосподарського виробництва, формування та функціонування інфраструктури торговельно-економічних зав'язків, транзитних шляхів сполучень, як основних чинників залучення Правобережжя у торговельно-економічні відносини Російської імперії. Обґрунтовано місце і роль торгівлі регіону в розвитку та зміцненні народногосподарського комплексу України.

Ключові слова: *Правобережна Україна, торговельно-економічні відносини, експорт, імпорт.*

Сьогодні, коли переосмислення нашим суспільством багатьох періодів минулого України зумовлює необхідність ґрунтовних досліджень вітчизняної історії, важливим є вивчення її окремих проблем, узагальнення тих досягнень, що вже були здійснені попередниками на ниві осмислення найважливіших аспектів минулого української держави, суспільства, економіки.

Тема зовнішньої торгівлі Правобережної України на початку ХІХ ст. викликала інтерес дослідників до цієї галузі. Його обумовили успіхи вітчизняного товарообміну, його важливе

значення для соціально-економічного життя Правобережжя та імперії в цілому, великими прибутками, що вона приносила державній скарбниці, бюджетам українських міст. Зовнішній торгівлі, яка здійснювалася через порти та сухопутні митниці на теренах українських губерній, було присвячено значну кількість статей та заміток в економічних та інших часописах, а також низку монографічних праць. Їх авторами були Й. Золотницький, І. Голицин, М. Слабченко, Ф. Ястребов, І. Гуржій [7, 1, 13, 20, 3].

Сучасні українські дослідники А. Філінюк, Т. Ігнат'єва, Т. Гончарук, Г. Казьмирчук, Т. Соловійова охарактеризували торговельно-економічні зв'язки Правобережної України та показали головні досягнення вітчизняної зовнішньої торгівлі в історіографії [18, 8, 2, 10]. Урядову політику щодо залучення Правобережної України до торговельно-економічних зв'язків Російської імперії та її нормативно-правову базу досліджено у працях В. Грукач, А. Черепанова [4, 19].

Аналіз документального матеріалу з даної теми дає можливість стверджувати, що рівень тогочасної торгівлі залежав від багатьох соціально-економічних і політичних факторів.

Значні зміни в свою митну політику царський уряд вносив у зв'язку з частими війнами. Негативно впливало на російську зовнішню торгівлю приєднання Росії до континентальної блокади (за Тильзитським миром 1807 р.), що тривала до 1810 р. У 1810 р. було введено нове «Положення про зовнішню торгівлю», згідно якого фактично відмінялася континентальна блокада Англії. На деякі предмети вжитку (наприклад, цукор) були встановлені високі мита, зовсім заборонялося ввозити предмети розкоші. Високі мита були також встановлені на деякі льняні, шовкові, шерстяні вироби [11, с.461].

У 1816 р. цей тариф був замінений новим, за яким зменшувалася кількість товарів, які раніше заборонялося ввозити в Росію. Як і раніше, заборона залишалася на ввіз бавовняних, льняних тканин, вичинених шкір, чавуну, деяких металевих виробів. «Благодатний для російської промисловості тариф 1810 р. замінено в 1816 р. новим, на користь Австрії, Польщі та Пруссії на 12 років» [10, с.96].

Але вже в 1819 р. було введено новий тариф, який дозволив ввозити в країну майже всі заборонені до цього товари, знизив ставки на ввіз сировини, напівфабрикатів. «У 1819 р. послідував новий загальний дозвіл на ввезення іноземних товарів, якими швидко наповнили Росію. Велика кількість купців збанкрутіла, фабриканти повністю розорилися, а народ втратив можливість прохарчуватися і сплатити податки» [10, с.96].

Негативний вплив тарифу 1819 р. невдовзі відбився як на промисловості Росії, так і на її зовнішній торгівлі, що у 1820-1821 рр. мала пасивний баланс. Враховуючи це, а також те, що Франція і Пруссія не відмовлялися від високого мита, царський уряд у 1822 р. ввів суворий протекціоністський тариф: «тоді побачили помилку і виправили її тарифом 1822 р., однак нанесена шкода була значною» [10, с.97]. Згідно з цим тарифом було заборонено ввіз 3110 видів товару, а з інших товарів, зокрема з фабрично-заводських виробів і предметів розкоші, бралася високе мито. Предмети ж першої необхідності, сировину, медикаменти і деякі харчові продукти дозволялось ввозити без будь-якого мита [11, с.462].

Сухопутна торгівля велася через встановлені царським урядом пункти-митниці. Зовнішня торгівля з німецькими землями велася через митні застави, що знаходилися у Віленській, Гродненській, Волинській і Подільській губерніях. Серед митних застав у Волинській губернії слід назвати Бердичівську, Радзивилівську, Устилузьку, Дружкопольську, Волочинську, Гусятинську, Могилівську. «У Подільській губернії є дві митниці, і при них два карантини. Одна – в Могилеві, що біля Дністра, на кордоні з Молдавією, а друга – в Кам'янецькому повіті, у містечку Жваниці, за три версти до поселення Ісаківці біля Дністра, і біля гирла ріки Збруча, де сходяться два імперські кордони: Порти Отаманської і Австрійського володіння» [16, арк.14].

У досліджуваній період відбуваються певні зміни в асортименті товарів як експортної, так і імпортової торгівлі. Якщо в кінці XVIII ст. хліб в експорті Росії займав шосте місце, то на початку XIX ст. – перше. На закордонну торгівлю впливала нестабільність та кризи, такі як в 1817, 1821, 1825 рр., коли за кордоном ціни на хліб впали з 36,16 до 15,74 франків [13, с.244].

Важливе значення для народного господарства України мали чорноморські та азовські порти, через які йшла основна частина експорту. У першій чверті XIX ст. головними постачальниками хліба в чорноморські порти були поміщики Правобережної України [15, арк.240].

Ціна на хліб у балтійських і чорноморських портах була різною. У балтійських портах хліб на місці коштував 8 крб. 48 коп., а з фрахтом і митом обходився в 10 крб. 15 коп.; у чорноморських портах ціна на місці становила 5 крб. 32 коп., а з фрахтом і митом – 8 крб. 31 коп. Українська пшениця була дешевшою і за американський хліб, який обходився в 9 крб. 80 коп. Якщо порівнювати експорт українського хліба з російським, то виявляється, що протягом 1824-1835 рр. з України вивезено 10,1 млн. четвертей пшениці, що було у 5 разів більше за російський експорт [11, с.138]. У 1804 р. тільки з Волинської губернії за кордон вивезено 102.155 четвертей жита [10, с.98].

У 1816-1817 рр. вивіз хліба через чорноморські і азовські порти набрав особливо великого розмаху [16, арк.13 зв]. Саме у ці роки, у зв'язку з голодом у Західній Європі, попит на хліб був великим. З 1814 по 1817 рр. ціна на пшеницю в Одесі зросла майже у 2 рази (з 5 крб. 53 коп. за чверть у 1814 р. до 10 крб. 21 коп. у 1817 р.) [10, с.98].

У збуті поміщицького хліба велике значення мали поставки армії. Такі поставки мали особливо велике значення у період континентальної блокади (1807–1810 рр.) і російсько-турецької війни (1806 – 1812 рр.), коли була значно обмежена хлібна торгівля через чорноморсько-азовські порти. Більш того, наприклад, у Київській губернії, зокрема в Уманському, Звенигородському, Таращанському і Сквирському повітах, значну кількість хліба скуповували чумаки з південних губерній, які привозили сюди сіль, рибу. Цей хліб вони продавали в Одесі, Миколаєві, Криму та інших містах, де на нього буде попит [7, с.221].

З чорноморсько-азовських портів хліб відправлявся в Туреччину, Грецію, Італію, Францію. Велика кількість хліба вивозилася через південні порти в Англію.

Крім хліба, значне місце в експорті посідало сало і прядиво [16, арк.13 зв.]. За час 1814-1820 рр. вивіз сала збільшився з 84,5 тис. крб. до 1,137 тис. крб. [20, с.66].

З 1816 р. певне місце в експорті починає займати вовна, яку вивозили в Австрію, Англію, Бельгію, Прусію, Італію та інші країни [10, с.99]. Вивіз шкіри з 1817 р. по 1822 р. зріс від 25 тис. крб. до 579 тис. крб. До 1814 р. експорт шерсті не перевищує 20 пудів, а в 1814-1817 рр. зріс до 50 тис. пудів за рік [20, с.66].

З Правобережної України у чорноморсько-азовські порти привозили і льняне насіння, яке експортувалося переважно в Англію, Францію, Італію, Туреччину, Голландію, Норвегію. Предметами експорту стали також арнаутка, квасоля, бобові культури, горох, чечевиця, кукурудза, мед, віск, вино, горілка. Поміщики Подільської губернії відправляли у Варшаву «гаряче хлібне вино, спирт, мед, віск, просте полотно, поташ, сало свиняче, коров'яче та овече» [16, арк.13 зв.].

Документи свідчать, що велике місце в зовнішній торгівлі займали продукти тваринництва. Поряд із вовною, салом із Правобережної України за кордон вивозили шкіру, овчину, щетину, кінський волос, а також рогату худобу, коней, свиней, овець тощо. Багато рогатої худоби продавалось у Прусію, Австрію, Царство Польське, Молдавію, Валахію. У 1804 р. з Київської губернії в Австрію і в Прусію продано до 10 тис. штук робочого скоту [10, с.99]. Маючи хорошу кормову базу, пасовища, поміщики Київської губернії часто скуповували на ярмарках велику рогату худобу, щоб відгодувати її, а потім з вигодою для себе продати її восени або взимку. Поміщики Васильківського, Таращанського, Махновського повітів скуповували на випас рогату худобу не тільки у Київській, а і в Слобідсько-Українській, Полтавській, Катеринославській, Херсонській губерніях. У 1806 р. поміщики Васильківського повіту продали 1225 волів, а поміщики Таращанського повіту – 14.785 голів великої рогатої худоби, в тому числі 1950 волів. Із Сквирського і Махновського повітів у тому ж році відправлено на продаж 3300 голів великої рогатої худоби. Велику кількість рогатої худоби із Київської губернії продавали у Волинську губернію і Царство Польське. За червень-липень 1809 р. через Київську губернію прогнали більше 6 тис. голів худоби, більше того, 2500 голів

було куплено безпосередньо у Київській губернії. Худобу, яку гнали Київщиною, купували у Катеринославській, Херсонській, Таврійській, Подільській губерніях. Разом з купленою у Київській губернії худобою її відправляли в Петербург, Брянськ, Вільно, Ригу та інші пункти [5, арк.13, 14, 27, 28, 43].

Протягом травня-вересня 1809 р. тільки дорогами Липовецького повіту було прогнано 67 табунів худоби, в яких налічувалося 11 тис. голів [5, арк.66]. Згідно даних наглядача за прогоном худоби, у травні-жовтні 1810 р. по дорогах Київської губернії було прогнано 153 табуну, в яких налічувалося 24 тис. голів худоби [5, арк.44]. У 1812 р. з поміщицьких маєтків Липовецького повіту було продано до 7 тис. голів великої рогатої худоби [6, арк.2].

25 травня 1812 р. Олександром I Київському губернатору віддано наказ, згідно якого для потреб армії з усіх станів Київської губернії необхідно зібрати 7000 волів, 5000 із яких віддати для харчування війська, а 2000 – для «подьема воинских тяжестей» [17, арк.145]. Наприклад, Радомисльський повіт «... повинен поставити для пересування тяжких військових вантажів з возами і провідниками, так і для продовольства воїнів 516 волів». У рапорті заступника маршалка дворянства Радомисльського повіту Онуфрія Галицького, поданому на ім'я Київського губернатора, графа Олександра Львовича Санти, від 17 червня 1812 р., йшлося про те, що воли поміщиками вже поставляються безперервно п'ять днів і «представлено для віддачі більше 350 волів, а ще 100 волів не прийнято» [17, арк.56].

Васильківський повіт для «подьема воинских тяжестей» повинен поставити 166 волів, а для харчування – 430. Зокрема, володіння поміщика Браницького у першому випадку повинне поставити 126 волів, у другому – 277 волів [5, арк.74 зв – 75]. Із Сквирського повіту «... воли (всього 381 шт.) зібрані і поставлені, хороші і здорові, найкращі тілом; вони розподілені на три групи, що складаються із 127 волів» [17, арк.76].

У 1802 р. з Литовської, Волинської і частково Подільської губерній через прикордонні пункти Ковно, Гродно, Кринки, Радзивилів, Волочинськ та Ісаківці було продано на 1361 тис. крб. рогатої худоби в німецькі землі. Цього ж року з Подільської і Херсонської губерній через Могилів і Дубосари відправлено в Молдавію, Валахію і Бесарабію худоби майже на 34 тис. крб. [1, с.221].

В Україну також імпортували різноманітний товар, зокрема російський текстиль, бавовняні тканини, залізо, сало, різні металеві вироби. Частина російських купців-власників суконних і шкіряних мануфактур постійно скуповувала в Україні сировину (шерсть, шкіру), виготовляла з неї у Росії готові вироби (сукно, чоботи) і ввозила їх на продаж знов в Україну. Тут їх продавали на 15-20 % дорожче, ніж в Росії.

Російські купці також роздавали партії так званого «красного товару», тобто шерстяних, бавовняних, шовкових і суконних тканин дрібним торговцям, даючи їм довгостроковий кредит, а ті розносили товар по селах, містечках, хуторах, поміщицьких маєтках.

У першій чверті XIX ст. спостерігалась інтенсивна торгівля між населенням Правобережжя, Москви, Петербурга, Калуги, Переяслава-Залеського, Архангельська та інш. Так, у матеріалах Васильківської митниці відзначено, що мешканець Архангельська І. Жулаєв віз до Фастова близько 100 пудів заліза і 36 пудів чавунних котлів, а калузький купець І. Борисов відправив з Москви до Бердичева 100 овечих шуб, 60 пар чобіт, 65 пудів олова, 50 пудів заліза тощо. Всього в документах митниці було зареєстровано майже 20 правобережних населених пунктів, куди надходили російські товари. Номенклатура виробів у різний час перевищувала 70 найменувань, а їх вартість становила не одну тисячу карбованців [14, с.97]. Уся м'яка рухлядь, залізо, мідь, чай, китайка, російські полотна, дріт привозилися купцями із Москви [10, с.102]. З пожвавленням торгових зв'язків Правобережжя з Росією на території регіону широкого поширення набула російська монета [9, с.154 – 155].

Із Турції через Могилівську та Ісаківську митниці на Правобережжя привозили турецький тютюн, волоське вино, сіль, різного роду бакалію, ізюм, винні ягоди та ін.

Із Лейпцига привозили сукно, байку, полотно, кисеї, тафти, кашеміри, атлас, каву, цукор, шкарпетки, хустки, різні вина; угорське вино привозили з угорських провінцій. Вартість привезених товарів сягала кількох мільйонів карбованців [16, арк.14].

Аналіз документального матеріалу дає підстави зробити висновки, що зростання внутрішньої і зовнішньої торгівлі було важливим фактором, що сприяв залученню Правобережної України у світове господарство. Це виступало засобом її інтеграції з іншими регіонами, поглиблювало торговельно-економічні відносини між ними і водночас перетворювало цей регіон у відносно самостійний суб'єкт міжнародного співробітництва. Адже, коли купувалися чи доставлялися ті чи інші товари, йшлося не лише про Російську імперію, а й конкретно про місце їх вирощення або виготовлення, а отже про Київщину, Волинь, Поділля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Голицин И. Статистические таблицы Всероссийской империи. Москва, 1807. 430 с.
2. Гончарук Т. З історії вивчення української економіки першої половини XIX ст. Історіографічні нариси. Одеса: Астропринт, 1999. 152 с.
3. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII до 1861 р.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 207 с.
4. Грукач В., Ткаченко О. Інститут генерал-губернаторства у Правобережній Україні: правові засади та особливості функціонування. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2017. 201 с.
5. Дело о прогоне скота Киевской губернией // Державний архів Київської області (ДАКО). Ф.2. (Канцелярия Киевского гражданского губернатора). Оп.2. Спр. 2175. 267 арк.
6. Дело о продаже скота помещиками Киевской губернии // ДАКО. Ф.2. Оп.2. Спр. 2478. 143 арк.
7. Золотницкий Й. О сухопутных перевозных средствах Юго-Западного края. Москва, 1869. 221 с.
8. Ігнат'єва Т. В. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України наприкінці XVIII - 50-ті роки XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07. 00. 01. – історія України. Чернівці, 2005. 20 с.
9. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ: Наук. думка, 1971. 175 с.
10. Казьмирчук Г. Д., Соловійова Т. М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті XIX століття. Київ: ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1998. 174 с.
11. Лященко П. И. История народного хозяйства СССР: в 2 т. Москва: Политиздат, 1947. Т. 1: Докапиталистическая формация. 663 с.
12. Рапорт Киевского губернатора А. Л. Санти о поставках скота помещиками Киевской губернии для подъема воинских тяжестей // ДАКО. Ф.2. Оп.3. Спр.2512. 267 арк.
13. Слабченко М.Є. Матеріали до соціально-економічної історії України XIX ст. Київ: Держвидав України, 1925. Т.1. 319 с.
14. Смолій В.А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. Київ: Наук. думка, 1978. 191 с.
15. Топографічний опис Київської губернії // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 1 (Літературні матеріали). Спр.808. 350 арк.
16. Топографічний опис Подільської губернії // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 1 (Літературні матеріали). Спр. 1657. 330 арк.
17. Указ Александра I Киевскому губернатору от 25 мая 1812 г. об обеспечении армии // ДАКО. Ф.2. Оп.3. Спр.2515. 180 арк.
18. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – початку XIX століття: інкорпорація до складу Російської імперії: дис. на здоб. наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України. Київ, 2013. 585 с.
19. Черепанов А. І., Соловійова Т. М. Київська губернія в першій половині XIX ст.: історико-правові, соціокультурні виміри. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2017. 225 с.
20. Ястребов Ф. Україна в першій половині XIX століття // Нариси з історії України / АН УРСР, Ін-т історії України; відп. ред. С.Н. Белоусов. Київ: Вид-во АН УРСР, 1939. Вип. 8. 247 с.

REFERENCES

1. Holytsyn, Y. (1807), «*Statisticheskie tablitsy Vserossiyskoy imperii*» [Statistical tables of the All-Russian Empire], M.oskva, 430 p.
2. Honcharuk, T.Z. (1999), «*Z istorii vyvchennia ukrainskoi ekonomiky pershoi polovyny XIX st.*». [From the history of studying the Ukrainian economy of the first half of the nineteenth century] Istoriohrafichni narisy, Astroprynt, Odesa, 152 p.

3. Hurzhii, I.O. (1962), «*Rozvytok tovarnoho vyrobnytstva i torhivli na Ukraini (z kintsia XVIII do 1861 r.)*» [Development of commodity production and trade in Ukraine (from the end of the XVIII to 1861)], Vyd-vo AN URSSR, Kyiv, 1962, 207 p.
4. Hrukach, V. & Tkachenko, O. (2017), «*Instytut heneral-hubernatorstva u Pravoberezhnii Ukraini: pravovi zasady ta osoblyvosti funktsionuvannia*» [Institute of Governor-General in Right-Bank Ukraine: legal principles and peculiarities of functioning], FOP Dombrovska Ya.M., Pereiaslav- Khmelnytskyi, 201 p.
5. «*Delo o prohone skota Kyevskei hubernyei*» [The case of running cattle in the Kiev province] // Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (DAKO). F.2. (Kantseliaria Kyievskoho hrazhdanskoho hubernatora). Op.2. Spr. 2175. 267 ark.
6. «*Delo o prodazhe skota pomeshchikami Kievskoy gubernii*» [The case of selling cattle to landlords of the Kiev province] // DAKO F. 2. Op. 2. Spr. 2478. 143 ark.
7. Zolotnytskyi, Y. (1869), «*O sukhoputnykh perevozhnykh sredstvakh Yugo-Zapadnogo kraya*» [On land transportation facilities of the South-West region], Moskva, 221 p.
8. Ihnatieva, T.V. (2005), «*Torhovelno- ekonomichni zviazky Pravoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII- 50- ti roky XIX st.*» [Trade and economic ties of the Right-Bank Ukraine in the late 18th and 50th years of the nineteenth century]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07. 00. 01. – istoriia Ukrainy. Chernivtsi, 20 p.
9. Kotliar, M.F. (1971), «*Hroshovy obih na terytorii Ukrainy doby feodalizmu*» [Money circulation on the territory of Ukraine is the era of feudalism], Nauk. dumka, Kyiv, 175 p.
10. Kazmyrchuk, H.D. & Soloviova, T.M. (1998), «*Sotsialno-ekonomichni rozvytok Pravoberezhnoi Ukrainy v pershii chverti XIX stolittia*» [Socio-economic development of the Right-Bank Ukraine in the first quarter of the nineteenth century], TOV Mizhnarodna finansova ahentsiia, Kyiv, 174 p.
11. Liashchenko, P.Y. (1947) «*Ystoria narodnoho khoziaistva SSSR*» [History of the national economy of the USSR]: v 2 t., Polytyzdat, Moskva, T. 1: Dokapitalystycheskaia formatsiia. 663 p.
12. «*Raport Kyevskego hubernatora A.L. Santi o postavkakh skota pomeshchikami Kievskoy gubernii dlya pod"ema voinskikh tyazhestey*» [Report of the Kiev Governor A. L. Santi about the supply of livestock by the landlords of the Kiev province for the lifting of military gravity] // DAKO. F. 2. Op. 3. Spr. 2512. 267 ark.
13. Slabchenko, M.I. (1925), «*Materialy do sotsialno-ekonomichnoi istorii Ukrainy XIX st.*» [Materials for the socio-economic history of Ukraine of the XIX century], Derzhvydav Ukrainy, Kyiv, T.1, 319 p.
14. Smolii, V.A. (1978), «*Voziednannia Pravoberezhnoi Ukrainy z Rosiieiu*» [Reunification of Right-Bank Ukraine with Russia], Nauk. dumka, Kyiv, 191 p.
15. «*Topohrafichnyi opys Kyivskoi hubernii*» [Topographic description of the Kiev province] // Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. F. 1. (Literaturni materialy) Spr.808. 350 ark.
16. «*Topohrafichnyi opys Podilskoi hubernii*» [Topohrafichnyi opys Podilskoy hubernii] // IR TsNB NAN Ukrainy. F. 1. Spr. 1657. 330 ark.
17. «*Ukaz Aleksandra I Kyevskomu hubernatoru ot 25 maia 1812 h. ob obespecheny armyyu*» [Decree of Alexander I and the Kiev governor of May 25, 1812 on the provision of the army] // DAKO. F. 2. Op. 3. Spr. 2515. 180 ark.
18. Filiniuk, A.H. (2013), «*Pravoberezhna Ukraina naprykintsi XVIII-pochatku XIX stolittia*» [Right Bank Ukraine in the late 18th and early 19th centuries: incorporation into the Russian empire]: inkorporatsiia do skladu Rosiiskoi imperii : dys. na zdob. nauk. stupenia d-ra ist. nauk : spets. 07. 00. 01-istoriia Ukrainy, Kyiv, 2013, 585 p.
19. Cherepanov, A. I. & Soloviova, T. M. (2017), «*Kyivska huberniia v pershii polovyni XIX st.: istoryko-pravovi, sotsiokulturni vymiry*» [Kiev province in the first half of the nineteenth century: historical and legal, socio-cultural dimensions], FOP Dombrovska Ya.M., Pereiaslav- Khmelnytskyi, 225 p.
20. Yastrebov, F. (1939), «*Ukraina v pershii polovyni XIX stolittia*» [Україна в першій половині XIX століття], Narysy z istorii Ukrainy / AN URSSR, In-t. istorii Ukrainy; vidp. red. S. N. Bielousov, Vyp. 8, Vyd-vo AN URSSR, Kyiv, 1939, 247 p.

Solovyova T., Tkachenko O. Trade-economic relationships of right-belted Ukraine with central and eastern Europe countries at the beginning of the XIX-th century.

In the article, on the basis of analysis of archival materials, scientific literature, the trade and economic relations of the Right-Bank Ukraine in the context of the history of Central and Eastern Europe are highlighted. It analyses geopolitical position of the Right-Bank Ukraine, the growth of the commercialization of agricultural production, the formation and functioning of trade and economic ties infrastructure, transit means

Одержано 07.03.2018.

УДК 378(091)(477.51-21Ніжин) «1840/1875»

*Аліна Іваненко
(Чернігів)*

ПОЧЕСНІ ПОПЕЧИТЕЛІ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ БЕЗБОРОДЬКО (1820-1875 рр.)

Метою даного дослідження є визначення повноважень почесних попечителів та з'ясування їх внеску у діяльність Ніжинської вищої школи. Повноваження почесного попечителя Ліцею були досить значними згідно із Статутом 1840 р., який мав, насамперед, опікуватися його фінансовим і господарським становищем. Обов'язки почесного попечителя Юридичного ліцею послідовно виконували нащадки фундаторів Ніжинської вищої школи князя О. Безбородька і графа І. Безбородька по жіночій лінії граф О. Кушельов-Безбородько, його син граф Г. Кушельов-Безбородько та чоловік сестри останнього граф О. Мусін-Пушкін, які повсякчас надавали значну підтримку навчальному закладу.

Ключові слова: *Ліцей, попечитель, Безбородько, Ніжин, статут.*

Перша половина правління імператора Олександра I була позначена зростанням уваги до освіти. У 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, а в його складі – Головне управління училищ, яке розробило програму розвитку народної освіти в імперії. У 1804 р. був затверджений університетський Статут, згідно з яким надалі розбудовувалася система вищих навчальних закладів [27; 28; 29; 3; 4; 5].

Діяльність Міністерства народної освіти та Головного управління училищ спонукала багатьох можновладців до фінансування новостворених навчальних закладів [1, с.155 – 156]. Саме до цього періоду відноситься заснування Ніжинської вищої школи, яка виникла завдяки щедрим жертвам представників відомої козацько-старшинської, а згодом дворянської родини Безбородьків.

О. Безбородько народився у Глухові в родині генерального писаря Української козацької держави А. Безбородька 14 березня 1747 р. (за деякими джерелами 17 березня 1745 р.). Про його дитинство відомостей практично не збереглося; відомо лише, що батько сам навчав сина грамоті, поступово переходячи від букваря до «Часослова» і, нарешті, до «Псалтиря» [10, с.17].

О. Безбородько продовжив навчання у Києво-Могилянській академії, проте Є. Карнович свого часу стверджував, що ім'я його не згадується у списках випускників, відтак він не закінчив повного курсу у цьому навчальному закладі [9, с.213]. У 1765 р. О. Безбородько вступив на службу у чині бунчукового товариша до канцелярії графа П. Румянцева, президента Другої Малоросійської колегії [10, с.17].

Більшість біографів захоплено констатують, що О. Безбородько блискуче знав декілька іноземних мов, але практично ніхто не пояснює, де він їх опанував. Коли О. Безбородько перебрався до столиці імперії, володіючи з іноземних мов лише латиною, його «першою турботою ... було навчитися французької» [21]. Із завидною запозятістю він узявся за справу і протягом двох років вивчив спочатку французьку, а потім і німецьку та італійську мови. З цього приводу у біографічному нарисі Є. Карновича знаходимо ущипливий коментар: «Вивчивши французьку чудово, говорив, однак, не добре та із запинками», російською ж «усе життя говорив з малоруським акцентом» [9, с. 216–217; 10, с. 18].